

платформах: 1) не-усвідомленні потреби чути Іншого (за герменевтичною настановою); 2) не-готовності/небажанні чути Іншого (за феноменологічною настановою). Однак, як перша так і друга, попри свою стійкість, завжди мусить містити місце для "поправки". Ясна річ, що це не простір для заповнення, а, в нашому контексті, готовність толерувати під дією пізнання та розуміння. Відтак, маємо ще одну *константу* – налаштування та сприйняття – *пізнання*.

Отже, поняття ментальності поняття надскладного порядку, що має досліджуватись спеціальними філософськими методологіями. Його ідейно-смісловою концептуалізація у зрізі етичної складової не розкриває усіх нюансів проблематики, але дає змогу діагностувати великий спектр фундаментальних підстав менталетворення як онтологічних передумов і причин, а також вибудовувати шляхи змін свого культурного топосу.

***В. В. Надурак, докт. філос. наук, доц.,
"ПНУ ім. В. Стефаніка", Івано-Франківськ
vnadurak@gmail.com***

ВЗАЄМНІСТЬ ТА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Взаємність як на рівні буденної свідомості, так і на рівні наукового дискурсу вважається одним з базових принципів людських взаємин. Проте часто не враховується відмінність між взаємністю як принципом соціальної взаємодії та специфічним її різновидом, яким є взаємність як принцип моральних відносин. З'ясуванню окремих аспектів цієї проблеми буде присвячено наш виступ.

Цілком очевидно, що деякі випадки взаємності хоча й являтимуть собою спосіб соціальної взаємодії, проте моральними не вважатимуться. Наприклад, уявімо двох суб'єктів, один з яких допоміг іншому вчинити крадіжку і згодом звертається до нього з проханням зарадити йому зробити те ж саме. Зрозуміло, що у випадку такої допомоги, хоча й буде присутня взаємність, проте вона матиме статус аморальної. Інший приклад: керівник сприяв кар'єрі підлеглого, а згодом, коли останній стає свідком злочину, який вчинив керівник (наприклад, фінансового шахрайства), просить його мовчати, мотивуючи це моральними мотивами (мовляв, я ж стільки для тебе зробив, де твоя взаємність, вдячність?). Якщо така "вдячність" матиме місце, то вона буде оцінена нами як аморальна.

Розглянувши наведені приклади, поставимо питання: що ж надає взаємності морального статусу? На нашу думку, таким чинником буде відповідність взаємності принципів справедливості. Для отримання морального статусу взаємність повинна передбачати справедливість, проте справедливість не завжди передбачає взаємність.

Насамперед зауважимо, що в процесі історичної еволюції моралі принцип справедливості розвинувся і сепарувався значною мірою саме від принципу взаємності, якому у цій еволюції належить генетична першість. Принцип взаємності ("я тобі, ти – мені") впродовж тисячоліть був

досить надійним регулятором взаємодії між індивідами. В цій взаємодії, безумовно, в певній мірі вже була присутня ідея справедливості, проте потрібен був час, щоб вона була осмислена і абстрагована у самостійний принцип, який керує людською поведінкою. Розвиток людських спільнот, збільшення їх розміру і ускладнення організації робили все очевиднішим той факт, що слідування принципу взаємності часто приводить до їх дезорганізації, оскільки взаємність між двома суб'єктами нерідко приводила до шкоди інтересам інших членів спільноти. Тому потрібен був принцип взаємодії, який би враховував ширший контекст діяльності суб'єктів. Так із принципу взаємності сепарується принцип справедливості. Якщо взаємність передбачає рівновагу двох сторін, то справедливість вимагає, щоб встановлення рівноваги між двома суб'єктами не порушувало рівноваги між ширшим колом осіб, які певним чином пов'язані з ними. Наприклад, коли два суб'єкти обмінюються допомогою у крадіжці, то взаємність у їхніх вчинках буде присутньою, проте такі дії порушують ширшу рівновагу, адже в її результаті збитки отримують ті, в кого щось було вкрадено. Або ж коли ми у віддяку за допомогу в кар'єрі замовчуємо фінансові порушення свого керівника, то хоча й встановлюємо з ним певну рівновагу (благо за благо), проте порушуємо ширшу рівновагу, адже збитки отримують інші причетні сторони.

Якщо застосувати до написаного системний аналіз, то ситуацію можна описати в наступний спосіб. Система (суспільство) буде стабільною тільки тоді, коли буде стабільний (в певних межах, звичайно ж) взаємозв'язок між всіма її елементами. Якщо ж такий взаємозв'язок буде стабільним тільки між певною частиною елементів коштом посилення нестабільності інших елементів (наприклад, через вичерпання їх ресурсів, які необхідні для функціонування), то в цілому така система функціонуватиме гірше внаслідок вичерпання ресурсів тієї частини елементів, яка їх втрачає через взаємність малої групи елементів. В крайніх випадках це може привести до руйнації системи. Тому *справедливість є принципом, який враховує інтереси всіх елементів системи (суспільства) і вимагає, щоб взаємність між окремими її елементами не здійснювалась коштом інших*. Таким чином, можна стверджувати, що принцип справедливості відображає в собі логіку функціонування суспільства як цілого. Він є відповіддю на потребу суспільства як системи зберегти себе і продовжувати функціонувати.

Сформувавшись в лоні відносин взаємності, справедливість існує як самостійний принцип вищого порядку, який тепер може самим відносинам взаємності диктувати, якими їм належить бути. Більше того, інколи справедливість забороняє проявляти взаємність. Тому суб'єкт в деяких випадках повинен не виявляти взаємності, щоб бути справедливим (коли не віддячує комусь, якщо це порушує інтереси інших сторін).

Варто також зауважити, що коли ми ведемо мову про те, що справедливість значною мірою розвивається на основі взаємності, то не бачимо цей процес лінійним. Процес формування всіх елементів моральної свідомості має складний нелінійний характер, про що детальніше

йдеться в нашій монографії [Надурак Віталій. Система суспільної моралі: синергетичний підхід. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2014].

Отже, в написаному присутні дві важливі ідеї. По-перше, принцип справедливості великою мірою розвинувся в межах відносин взаємності і сепарувався від них на певному етапі історичного розвитку моралі. По-друге, одна з ключових відмінностей взаємності та справедливості полягає у тому, що взаємність враховує благо безпосередніх сторін взаємодії, а справедливість – благо всіх причетних сторін.

*Я. І. Ношин, ст. викл. ПВНЗ "УГІ", Буча
noshyn@gmail.com*

ЗВ'ЯЗОК "КОНФЕСІЙНИХ" ТВОРІВ ЕМАНЮЕЛЯ ЛЕВІНАСА З ЙОГО ЕТИЧНОЮ КОНЦЕПЦІЄЮ

В історії філософської думки ми віднаходимо непоодинокі випадки того, коли філософи та їхні філософські системи мали стосунок до талмудичної думки. Проте слід зазначити, що у своїй більшості це приклади, коли ці системи були скоріше своєрідною надбудовою над Талмудом, аніж суттєво брали щось від нього. Проте, в особі Еманюеля Левінса ми зустрічаємося з унікальним випадком, коли видатний філософ в той же самий час залучений до спроби серйозного та глибокого вивчення Талмуду. Незважаючи на те, що Левінас не вважає себе знавцем Талмуду, проте, як для "аматора" він володів достатньо глибоким знанням талмудичного тексту, більше того, він зумів привнести в Талмуд проникливий інтелект професійного філософа, завдяки якому йому вдалося відкрити тонкі нюанси в тексті Талмуду, котрих не зуміли помітити інші.

Поруч з програмними філософськими працями Еманюеля Левінаса ("Тотальність та Безкінечне" (1961), "Інакше ніж бути, або по той бік сутності" (1974) не менш важливе місце у його творчій спадщині посідають так звані "конфесійні твори". Мова йде, в першу чергу, про збірку статей присвячених юдаїзму під назвою "Важка свобода" (1963, 1976) та талмудичні коментарі, які Левінас готував впродовж довгих років для Колоквіумів франкомовних єврейських інтелектуалів. Згодом ці коментарі були опубліковані у вигляді окремих збірників "Чотири талмудичних лекції" (1968) та "Дев'ять талмудичних лекцій".

Наполегливо працюючи, докладаючи колосальних зусиль Левінас мав на меті донести до філософських кіл величезний потенціал та багатство юдейської традиції (талмудичного корпусу), котра демонструє вміння мислити по-філософськи, не поступаючись повнотою свого релігійного життя. При цьому Левінас говорить про юдаїзм і Талмуд у загально людських термінах, опосередковано виявляючи спільність юдаїзму та християнства, їх спільні корені, котрі містяться на більш глибокому рівні, ніж їх очевидна догматична несумісність – наголошує Г. Ямпольська [Ямпольская А. Эмманюэль Левинас. Философия и биография. К.: Дух і літера, 2011. – С. 186].